

**MIGRATIONS IN SOUTH-EASTERN UKRAINE
(THE 17TH–18TH CENTURIES) IN WORKS OF
VASILIIY ALEKSEIEVICH PIRKO**

Entry

The paper analyses a history of migrations in South-Eastern Ukraine in the 17th–18th centuries which Professor V. Pirko had elaborated in his works. It reveals how much his research has followed the progressive tendencies of historical process since a study of the problem is insufficient. The independent historiographical review of V. Pirko's works on the problem of migrations of the 17th–18th centuries is absent so far which caused writing of the article.

Purpose

The paper investigates Vasiliy Pirko's contribution to the study of history of migrations in the region as a founder of Donetsk learned school on problems of settling and development of Southern Ukraine in the 16th–18th centuries. It reveals how much his research of the 2nd half of the 20th – early 21st century represented the progressive tendencies of historical process.

Research results

The problem of settling of the North Azov Sea Littoral and entire territory of the Azov province became the important factor of the study in the 17th–18th centuries. The most of archive materials which V. Pirko had used were published for the first time. The results of professor's researches enabled him to single out the stages of migrations throughout the periods as follows: the 16th – the 1st half of the 17th century; the 2nd half of the 17th – early 18th century; 1730s – middle of 1770s; last fourth of the 18th century.

Conclusions

To sum up, V. Pirko's works on the problem were the first ones which investigated the problem of migrations on entire territory of South-Eastern Ukraine in the 17th–18th centuries. He has traced moving of the Ukrainian and Russian migrants, stressed on disparity in time of foundation of cities of Mariupol, Bakhmut (Artemivsk), Tor (Sloviansk), Sviatyie Gory monastery. Actually he was the first scholar who studied the process of erection of Tor defence line.

Value

A complex classification of sources and creation of general database of migrations will be useful for study a history of South-Eastern Ukraine.

Keywords: migrations, settling, South-Eastern Ukraine, modern historiography.

МІГРАЦІЇ В ПІВДЕННО-СХІДНІЙ УКРАЇНІ (XVII–XVIII ст.) У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ ОЛЕКСІЙОВИЧА ПІРКА

Проаналізовано історію міграцій в Південно-Східній Україні у XVII–XVIII ст., яка представлена в науковому доробку професора В. Пірка. З'ясовано, якою мірою його дослідження відбили прогресивні тенденції історичного процесу, адже ступінь вивченості проблеми є недостатньою.

Постановка проблеми. *Етнополітична ситуація, яка склалася в процесі заселення Південно-Східної України сьогодні активно обговорюється історичною наукою. Геополітичні та етнокультурні проблеми тісно пов'язані з недостатнім вивченням ролі різних етнічних груп в заселенні й освоєнні зазначеного макрорегіону. Актуальності проблема набуває в XVII–XVIII ст., адже наприкінці цього періоду міграції в регіоні були найбільш масштабними в Російській імперії.*

Мета статті – показати, що привіс Василь Олексійович Пірко у вивчення процесу історії міграцій в Південно-Східній Україні в XVII–XVIII ст., як засновник Донецької наукової школи з проблем заселення та освоєння Південної України у XVI–XVIII ст. і з'ясувати, якою мірою його дослідження другої половини XX – початку XXI ст. відбили прогресивні тенденції історичного процесу.

Історіографічний доробок досліджуваної проблеми характеризується певними здобутками (А. Бойко, В. Козирев, І. Лиман, Л. Маленко, В. Мільчев, Н. Сурева, Р. Шиян, А. Гедьо, Н. Никифоренко, М. Панфьорова, В. Сусликов, О. Посунько та ін.). Проте, аналіз актуальних досліджень дозволяє стверджувати, що самостійний історіографічний огляд, присвячений проблемі міграцій XVII–XVIII ст. в творчості В. Пірка, на сьогодні відсутній, що й викликало появу статті.

Ключові слова: *міграції, заселення, Південно-Східна Україна, сучасна історіографія.*

Важливим чинником досліджуваного питання стала проблема залюднення Північного Приазов'я та в цілому території Азовської губернії в XVII–XVIII ст., яку вивчив професор Донецького національного університету В. Пірко [1]. Дослідник зібрав чималий фактичний матеріал з історії регіону в архівах Москви, Ленінграду, Воронежського і Ростовського обласних архівах Росії, Центрального історичного архіву України в м. Києві, Харківському, Дніпропетровському, Одеському і Микомлаївському обласних архівах. Більшість використаних автором архівних матеріалів введено до наукового обігу вперше.

У 1986 р. у зв'язку із 250-річчям з часу спорудження Української лінії В. Пірком опублікована замітка, в якій він зосередив увагу щодо часу побудови лінії, її заселення ландмілицькими полками, протяжності та кількості фортець на ній [2]. Незважаючи на те, що ці питання вже знайшли певне висвітлення в науковій літе-

ратурі, означені проблеми залишалися дискусійними і потребували уточнень. Так, будівництво лінії розпочалося з закладення 23 червня 1731 р. фортеці Св. Іоанна на р. Берестовій. Сюди було направлено з Лівобережної та Слобідської України 32 тис. чол., які насипали земляний вал довжиною 120 верст і заклали 10 фортець [2, с.139]. Автором відбито об'єм основних робіт протягом 1731-1733 рр. Варті на увагу доводи дослідника, що саме 1734 р. можна вважати роком розселення на північ від лінії (шириною 40 верст) ландміліцьких полків. Підкреслено, що у зв'язку з заселенням території на південь від лінії, не дивлячись на те, що укріплення функціонувало до 70-х рр. XVIII ст., виникло питання про будівництво нових оборонних рубежів.

Цього ж року автором фактично вперше в науковій літературі схарактеризовано процес зведення влітку 1684 р. укріплення між Сіверським Дінцем, Голою Долиною та Торцем, тобто Торської лінії [3], яка не лише посилила систему охорони південних рубежів держави, а й сприяла подальшому заселенню Подонців'я. Водночас розглянуто заселення містечка Тор, населених пунктів Маяки, Козачої Пристані (з початку XVIII ст. – Райгородок) [4]. Дослідник звернув увагу на те, що зазначену лінію виявлено на картах початку XVIII ст.

Вивчено і роль Дніпровської лінії [5]. Будівництво лінії почалося у 1770 р. зі зведення Олександрівської та Петровської фортець. На підставі аналізу їх кількісного розподілу по фортецям В. Пірко дійшов висновку, що фактично звели три фортеці – Олександрівську, Петровську та Кирилівську. Недобудовані (Микитинська, Григоріївська, Олексіївська та Захаріївська) фортеці планувалося перетворити на укріплені поселення, розмістивши у кожному по 200 дворів однодвірців, переведених із Бахмутської провінції. Ці перетворення стали можливими лише після того, як було укладено Кючук-Кайнарджийську угоду. Зазначені розвідки стосовно Української, Торської, Дніпровської оборонних укріплених ліній дозволяють скласти уявлення про їх роль в міграціях населення краю.

Використавши значний архівний та систематизувавши маловідомий фактичний матеріал, В. Пірко звернув головну увагу на процес переселення людей в Північному Приазов'ї в посібнику, який опубліковано 1988 р. [6]. Це перша спроба дослідити найменш вивчений процес комплексно, що надало змогу цілісного уявлення про основні етапи руху населення краю. Зазначено, що з 20-х рр. XVII ст. помітно зростає питома вага українських і руських переселенців у регіоні. Безперечно цінність складають документальні свідчення про заселеність у 1620 р. «Святих гір» (Святогірського монастиря), приходи жителів південних міст Росії та України на Тор (нині Казенний Торець) для видобутку солі, полювання, збору меду та рибної ловлі [6, с. 10]. Автором зауважено, що монастир був єдиним на той час місцем, де прийшло населення могло знайти притулок.

У контексті народних міграцій та державної політики в заселенні краю у другій половині XVII – початку XVIII ст. дослідник надає пріоритет першій. Докладно розглянувши заснування населених пунктів регіону, зведення укріплених ліній, визначивши кількість жителів на початковому етапі заселення, подавши зміни у чисельності й складі населення Північного Приазов'я протягом XVIII ст., автор дійшов наступних висновків. До початку 1740-х рр. не спостерігається істотних

змін чисельності, більше того, характерною ознакою заселення краю до 1750-х рр. був ріст населення переважно за рахунок стихійного переселення з прилеглих територій України. Незважаючи на усунення будь-яких обмежень з боку уряду для переходу жителів Лівобережної та Слобідської України до Новоросії і помітного збільшення її населення, масове залюднення території в основному припадає на останню чверть XVIII ст. [6, с. 40].

Упродовж 90-х рр. XX ст. активно вивчалось питання формування козацького стану в Україні в цілому. Процес заселення території після ліквідації Січі простежив В. Пірко, використавши матеріали ЦНБ НАН України, РДАДА, довів, що протягом 1776-1782 рр. на колишніх запорозьких землях було засновано 488 поселень, серед яких 84 % належало приватним власникам, решта – військові та державні поселення [7]. Заслуговує на увагу його стаття «Описи Азовської губернії (кінець XVIII ст.)», в якій автор простежує зміни територіального устрою краю на основі описів 1775, 1776, 1778 та 1779 рр. Необхідно також відзначити «Опис Харківського намісництва кінця XVIII ст.» [8]. Описово-статистичні джерела доє дозволяють відтворити стан заселення краю на кінець 70 – середину 90-х рр. XVIII ст. Зазначений опис уміщує відомості щодо переходу жителів Харківського намісництва у Катеринославське, а також на Дон.

Разом із загальним визнанням краєзнавства на початку 90-х рр. XX ст. в публікаціях намітились розбіжності у вивченні проблеми заселення території Південно-Східної України [9]. На цей час припадає поява змістовних статей професора, які присвячено основним етапам заселення Донбасу в XVII-XVIII ст. [10].

Дослідник проявив сталий інтерес до питань заселення і витоків освоєння природних ресурсів Донецького регіону. Викликають інтерес дискусії, які точаться навколо розбіжності у поглядах на перевагу українського чи російського етносу на початковому етапі заселення краю. Вчений зауважив, що відсутня усталена думка щодо часу заснування міст і сіл території, оскільки автори більшості краєзнавчих нарисів, іноді й наукових праць, не завжди користуються вивіреною інформацією.

Новітня українська історіографія представлена рядом археографічних та джерелознавчих досліджень, які дозволяють більш об'єктивно оцінити процес заселення Донецького регіону в зазначений період. Переглянув попередні концепції з проблеми на початку 90-х рр. XX ст. В. Пірко [11]. У ґрунтовній статті «Заселение в XVI–XVIII вв.» на підставі джерел автор розглянув шляхи залюднення території та виділив періоди цього процесу. За матеріалами проведеного у 1779 р. загального перепису поселень Азовської губернії дослідник визначив час заснування міст Маріуполя, Бахмута, Тора, Маяків. У збірнику «Новые страницы в истории Донбасса» (1995 р.) В. Пірко опублікував документи, які переконливо свідчать, що тільки 1701 р. можна вважати роком заснування м. Артемівська. Цього ж року автори-упорядники збірки матеріалів для вчителів історії, зважаючи на малодоступність архівних матеріалів для широкого користування, публікують документи XVII – початку XX ст. з проблем заселення Донеччини. Також документи з історії заселення краю вміщено у посібнику «История родного края» [12].

З огляду на проблему В. Пірком у 2001 р. укладено «Джерела до історії населених пунктів Донеччини XVI-XVIII ст.» [13]. До збірки включені документи, які розкривають процес заселення Донеччини в XVII-XVIII ст., описи тогочасних сіл і міст, кількість дворів і населення в кожному населеному пункті за останню чверть XVIII ст. На шпальтах «Донецького вісника Наукового товариства ім. Т. Шевченка», «Історичних і політологічних досліджень» ним розглянуто матеріали архіву Коша Нової Запорозької Січі, як джерела до вивчення стану міграцій на території Донеччини [14].

Вивчення В. Пірком матеріалів архіву Коша Нової Запорозької Січі дозволило встановити, що на початку XVIII ст. запорожці активно освоювали північне узбережжя Азовського моря і на початку 30-х рр. заснували не лише Кальміуську, а й Єланецьку паланки. Остання простяглася від р. Кальміус до р. Кубані. У статтях, присвячених цим паланкам, уперше подаються найбільш повні відомості про їх адміністрацію, також чітко виписано кордони і зміни підпорядкованих територій зазначених округів [15]. Дослідником встановлено, що згадувана Д. Яворницьким Барвінківська Стінка – повноцінна запорозька паланка, котра була заснована учасником Російсько-турецької війни 1768-1774 рр. полковником Гараджею з метою захисту північно-східних окраїн Нової Січі від захоплення їх дворянством Слобідсько-Української губернії [16]. Кордоном між цими територіями слугувала Торська укріплена лінія, зведена слобідськими козаками в 1648 р.

Своєрідний підсумок результатів студіювання над проблемою Донецької школи авторів за останні 25 років у концентрованому вигляді викладено в дослідженні «Заселення Донеччини у XVI-XVIII ст.» [17]. Зібраний і систематизований автором матеріал з історії заселення регіону дозволяє виділити в цьому процесі наступні періоди: XVI – перша половина XVII ст.; друга половина XVII – початок XVIII ст.; середина XVIII ст.; остання чверть XVIII ст. Учений використав матеріали державних архівів та рукописних відділів наукових бібліотек України та Росії, найважливіші з них вмістив у додатках.

Початковий етап солеваріння в краї також тісно пов'язаний з проблемою міграцій. Заповнили цю лакуну автори історико-економічного нарису «Соляні промисли Донеччини в XVII-XVIII ст.» на основі матеріалів архівів Санкт-Петербурзького відділення РАН та Військово-Морського Флоту, РДАДА, ЦДІА України в Києві [18]. Цінними є факти щодо точної появи в місцях постійного населення. Нарис супроводжено вміщеними в додатках документами з коментарем до них.

На початку 1990-х рр. активізується краєзнавчий рух Донеччини, що стимулює публікацію матеріалів з історії краю як в узагальнюючих працях, так і в тематичних дослідженнях, краєзнавчих нарисах, на сторінках обласних періодичних видань [19]. З середини 90-х рр. дослідником опрацьований значний фактичний матеріал, що стосується заселення краю запорожцями, питань російської урядової колонізації [20].

Професор В. Пірко запропонував визначити єдині підходи до встановлення часу заснування поселень регіонів нашої держави, «...врахувавши не тільки регіональні особливості, але й досвід як вітчизняних, так і зарубіжних спеціалістів, зокрема, найбільш поширену практику встановлення віку населеного пункту з

перших достовірних даних про постійне проживання населення на цій території, не приймаючи до уваги змін в його назві та статусі» [21]. Для визначення єдиних підходів до встановлення часу заснування поселень історик згрупував населені пункти краю як за часом їх виникнення, так і за функціональним призначенням і виділив дві групи, які стосуються проблеми: 1) поселення, що вирости на базі козацьких зимівників, слобід та оборонних споруд; 2) населені пункти, які сформувалися на базі військових споруд, що зводилися за вказівками московського уряду в процесі колонізації краю у XVII-XVIII ст.

Виникнення й розвиток міст Донеччини тісно пов'язано з міграціями [22]. Найбільш раннім проявом осілості В. Пірко вважав Святогірський печерний монастир [23]. Учений також своїми дослідженнями підтвердив висновок Д. Грушевського, що на початку XVII ст. на таємному водному шляху (Дніпро-Самара-Вовча-Кальміус) на місці венеціансько-генуезького форпосту Адомаха, запорожці збудували свій укріплений пост Домаха, як центр Кальміуської паланки. Документи підтверджують наявність укріпленого центру паланки. Таким чином, запорожці поширили свій вплив на територію не лише Подонців'я, а й Північного Приазов'я. В. Пірко вважав, що час заснування м. Маріуполя слід віднести до часу появи козацької Домахи, у крайньому випадку, до 1735 р. – часу заснування Кальміуської паланки.

Другий етап (друга половина XVII – початок XVIII ст.) В. Пірко характеризує поєднанням стихійних народних міграцій із заходами Росії щодо зміцнення свого впливу в регіоні. Уже в 1656 р. вихідцями з Правобережної України було відновлено зруйнований татарами на початку XVII ст. Цареборисів (зведений у 1599 р.). Влітку 1663 р. споруджено Маяцький острог, у 1676 р. збудовано містечко Соляне (Тор – з 1784 р. Слов'янськ) й поселено у ньому «черкас». У 1684 р. розпочалося будівництво цілої системи укріплень від Сіверського Дінця – так званої Торської лінії, яка стала своєрідним продовженням Ізюмської (1679-1681 рр.). У 1697 р. татари зруйнували соляні варниці та, частково, острог на Торі, через що місцеві солевари переселилися на р. Бахмут, де ропа виявилася більш якісною. В. Пірко зазначив, що у 1701 р. тут згадується слобода, і, таким чином, цей рік можна вважати роком заснування міста Бахмута.

З середини XVIII ст. (третьої етап) царський уряд звів нові оборонні лінії, укріпив старі міста, що посилює притік до регіону росіян. Однак, на початок 1779 р. українці склали понад 61,3 % від загальної чисельності населення краю, а росіяни – 20,5.

1998 р. опублікована монографія В. Пірка «Заселення Степової України в XVI-XVIII ст.» [24]. Історик уперше простежив хід заселення краю та його результати, починаючи з початку XVI – до кінця XVIII ст., коли край з «Дикого поля», а в російській документації «Поле», перетворився в обжитий регіон [25]. Для вирішення поставлених завдань автор скористався не лише працями своїх попередників і численними публікаціями джерел, а й матеріалами російських державних архівів: давніх актів, військово-історичного, військово-морського флоту; Центральним державним історичним архівом України та рукописними відділами

наукових бібліотек НАН України, Інституту історії Російської АН. Цінною видається авторська картосхема, яка ілюструє етапи заселення протягом XVIII ст. в рамках адміністративно-територіального поділу регіону.

За результатами досліджень професор уточнює етапи міграцій протягом зазначеного періоду: XVI – перша половина XVII ст.; друга половина XVII – початок XVIII ст.; 30-ті – середина 70-х рр. XVIII ст.; остання чверть XVIII ст.

На першому етапі до української людності, що знаходилася на межі степу і лісостепу, з 20-х рр. XVI ст. долучаються нові вихідці з Волині, Поділля, північних районів Правобережжя та Лівобережжя, котрі були змушені просуватися на окраїни за соціальними та національними мотивами утиску. Це сприяло збільшенню місцевого населення та формуванню козацьких загонів. Необхідно звернути увагу на наведені істориком перші писемні згадки про осідання козаків у пониззях Дніпра та Середнього Подонців'я (1593 р.) [24, с. 29, 31].

На другому етапі, у зв'язку з приєднанням Лівобережної України до Росії, поверненням польських магнатів на Правобережну Україну та тривалою боротьбою козацької старшини за владу, значна частина української людності переходить з Правобережжя на південний схід. Автор відзначає, що завдяки цьому активно освоювалося межиріччя Дніпра і Дону, що дозволило царському урядові приступити до реалізації висунутих ще у в 40-х рр. XVII ст. планів побудови в цьому районі укріплених поселень – форпостів російської урядової колонізації: Маяків, Соляного (Тору), Городку (Райгороду) – у Подонців'ї; Богородицька та Сергієвська – у Подніпров'ї [24, с. 34–41].

Оцінюючи заселення території в другій половині XVII – на початку XVIII ст., В. Пірко констатує, що крім постійних поселень – укріплених міст, острогів, збудованих у північній частині регіону – за цей час на його території з'явилося чимало хуторів (запорозьких зимівників), слобід, розпорошених по всій території Війська Запорозького. Проте, через розгром повстання Булавіна та знищення Січі, більшість з них було зруйновано, що поруч із зовнішніми факторами (перенесення кордонів Росії з узбережжя Азовського моря в межиріччя Орелі й Самари) не тільки на тривалий час загальмувало заселення краю, але й спричинило скорочення чисельності населення в регіоні [24, с. 49].

Схарактеризувавши попередні два етапи переважно як стихійні, XVIII ст. історик відзначає як таке, що поєднало стихійні міграції із цілеспрямованою політикою царського уряду з метою зміцнення своїх позицій у Північному Причорномор'ї. Третьому етапові дослідник приділив найбільше уваги, оскільки останній з названих періодів детально розглянутий у монографіях О. Дружиніної та В. Кабузана.

Так, з кінця 20-х – початку 30-х рр. XVIII ст. детально викладено подальше заселення півдня, обумовлене переходом на цю територію козаків і посполитих Полтавського та Миргородського полків, вихідців із Польщі, переходом запорожців на старі місця, а також поселенням під прикриттям Української лінії ландміліцьких полків. Проте ці заходи уряду, зазначає В. Пірко, виявилися недостатніми, і лише після закінчення російсько-турецької війни 1735-1739 рр. і перенесенням кордону на узбережжя Азовського моря процес стає безповоротним [24, с. 57].

З метою прискорення та зміцнення своїх позицій у регіоні, російський уряд вдався в 50-х рр. XVIII ст. до поселення в Південно-Східній Україні іноземців (сербів, хорватів та ін.), котрі погодились перейти на військову службу до Росії, а також росіян-розкольників, які жили на території Речі Посполитої та Туреччини. Автор вивчив причини відсутності необхідної кількості іноземців для укомплектування чотирьох полків Нової Сербії та Слов'яносербії та шляхи їх поповнення і, у такий спосіб, схарактеризував поліетнічний склад зазначених формувань [24, с. 57–67].

Протягом 1760-1770-х рр. дослідником докладно розглянуто процес заселення, проте масова роздача земель розгорнулася лише після ліквідації Запорозької Січі. Так, за відомостями В. Пірка, з 1776 по 1782 рр. в межах Азовської та Новоросійської губерній, створених на землях Війська Запорозького, було засновано 569 поселень, у тому числі 488 на землях, що належали Кошу. Серед них 478 – складала приватновласницькі. На початок 1784 р. у Катеринославському намісництві, до якого увійшли основна частина Азовської та Новоросійська губернії, нараховувалось 2 209 поселень (з них – 45 міських), в яких проживало 708 190 чол. [24, с. 108]. Серед них українці складали 73,77 %, росіяни – 12,23, молдавани і румуни – 6,22, греки – 3,47, на решту представників (більше 30 етнічних груп) припадало 3,31 %. Отже, історик дійшов висновків, що провідна роль в освоєнні регіону належала українцям. Притому збільшувалося населення за рахунок механічного і природного приросту. Засновані поселення в переважній більшості під такими ж назвами збереглися й до сьогодення. У цілому, це перша в історіографії спроба комплексно висвітлити умови й хід міграцій, чисельність, етнічний та соціальний склад населення регіону в досліджуваний період.

Продовженням плідної роботи науковця стала його книга «Заселення і господарське освоєння Степової України в XVI-XVIII ст.» (2004 р.), в якій на базі здебільшого нового фактичного матеріалу він простежив процес переселення та основні види занять місцевого населення [26].

Зрештою необхідно визначити суттєву роль записок іноземців у вивченні проблеми. На сучасному етапі дослідницьких студій не вщухає інтерес до цього виду джерел. 2002 р. у змістовній статті В. Пірко [27] на базі мандрівних записок Й. Гільденштедта вивчив стан 92 населених пунктів Подонців'я й довів, що 57,61 % з них склали державні та військові поселення, 36,96 % – приватні, 5,43 % – монастирські. Оскільки повідомлення мандрівника щодо етнічного складу населення не викликають сумнівів, то на їх підставі В. Пірко встановив, що у 67,4 % поселень мешкали переважно українці, у 16,3 % – населення було змішаним (здебільшого це були роти Слов'яносербії, у яких також переважали українці) і в 16,3 % поселень жили росіяни, так звані однодвірці та старообрядці [27, с. 34].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, в сучасній історіографії питання висвітлюється у контексті міграційних потоків в основному протягом XVIII ст. в Південно-Східному регіоні. На сьогоднішній день узагальнюючі праці з означеної проблеми належать В. Пірку, який уперше дослідив питання залюднення та загосподарювання Північного Приазов'я та в цілому території Південно-Східної України в XVII-XVIII ст. Більшість використаних дослідником

матеріалів уведено до наукового обігу вперше. Автор простежив рух українських та російських переселенців, вказав на невідповідності в часі заснування міст Маріуполя, Бахмута (Артемівська), Тора (Слов'янська), Святогірського монастиря. Фактично вперше в науковій літературі ним вивчено процес зведення Торської укріпленої лінії. Систематизація існуючої наукової спадщини з проблеми дозволяє окреслити перспективи її подальшого вивчення. Потрібна комплексна класифікація джерел і створення загальної бази даних щодо історії міграцій у Південно-Східній Україні.

РЕЗЮМЕ

Проаналізовано історію міграцій в Південно-Східній Україні у XVII–XVIII ст., яка представлена в науковому доробку професора В. Пірка. З'ясовано, якою мірою його дослідження відбили прогресивні тенденції історичного процесу, адже ступінь вивченості проблеми є недостатньою.

Ключові слова: міграції, заселення, Південно-Східна Україна, сучасна історіографія.

РЕЗЮМЕ

Проанализирована история миграций в Юго-Восточной Украине XVII–XVIII ст., которая представлена в научном наследии профессора В. Пирко. Выяснено, в какой мере его исследования отобразили прогрессивные тенденции исторического процесса, ведь степень изученности проблемы является недостаточной.

Ключевые слова: миграции, заселение, Юго-Восточная Украина, современная историография.

SUMMARY

History of migrations is analyzed in South-east Ukraine of XVII–XVIII centuries of item which is presented in scientific heritage of professor V. Pirko. It is found out, in which measure his researches represented the progressive tendencies of historical process, and in fact a degree of studied of problem is insufficient.

Keywords: migrations, settling, South-East Ukraine, modern historiography.

Примітки:

1. Пірко В. О. Краєзнавчі відомості в описах до атласів губерній кінця XVIII ст. // Друга Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства (19-21 жовт. 1982 р., м. Вінниця): тез. доп. – К., 1982. – С. 74-75; він же: Описи намісництв України як джерело з краєзнавства // Третя Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства (23-25 жовт. 1984 р., м. Чернігів): тез. доп. – К., 1984. – С. 30; он же: Роль народных миграций в заселении и освоении Северного Приазовья (XVI-XVIII вв.) // Социально-демографические процессы в российской деревне (16-20 вв.): Материалы 20 сессии всесоюзн. симпоз. по изучению проблем аграрной истории. – Таллинн, 1986. – Вып. 1. – С. 91-98; он же: Оборонительные сооружения и их роль в освоении Северного

- Приазовья в XVII-XVIII вв. – Донецк, 1988. – 31 с. – Деп. в ИНИОН АН СССР от 25.10.88, № 35900.
2. Пирко В. А. Украинская линия. – Донецк, 1985. – 140 с. – Деп. в ИНИОН АН СССР от 30.05.85, № 20966; Пирко В. О. 250-річчя з часу спорудження Української лінії // УІЖ. – 1986. – № 8. – С. 139-142.
 3. Пирко В. А. Торская укрепленная линия // Вопросы истории. – 1986. – № 1. – С. 180-184.
 4. Пирко В. О. До питання про заснування міста Слов'янська // УІЖ. – 1976. – № 9. – С. 114-115.
 5. Пирко В. А. Днепровская укрепленная линия // Вопросы истории СССР. – 1987. – Вып. 34. – С. 91-98.
 6. Пирко В. А. Северное Приазовье в XVI-XVIII вв. – К., 1988. – 134 с.
 7. Пирко В. О. Заселення запорізьких земель в 1776-1783 рр. // Матеріали доповідей наукової конференції професорсько-викладацького складу. – Донецк, 1997. – Кн. 1. – С. 53-54; він же: Описи Азовської губернії (кінець XVIII ст.) // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Вип. 1. – Дніпропетровськ, 1997. – С. 190-199.
 8. Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.: Описово-статистичні джерела / упоряд. В. О. Пирко, О. І. Гуржій. – К., 1991. – С. 62-63, 96-97.
 9. Пирко В. А. Не про пень и брата – об истории края // Донбасс. – 1990. – № 6. – С. 176-182.
 10. Пирко В. О. Оборонні споруди XVII-XVIII ст. та їх значення в заселенні Південно-Східної України // Географічний фактор в історичному процесі: Зб. наук. пр. – К., 1990. – С. 95-110; он же: К вопросу об основных этапах заселения Донбасса в эпоху феодализма // Историческая демография и современность: VII Всесоюзн. конф. по ист. демографии: (Донецк, 14-16 мая 1991 г.). – Донецк, 1991. – Ч. 2. – С. 110-111; он же: К вопросу о направлении миграции населения на Украине во второй половине XVII – начале XVIII вв. // Проблемы исторической демографии СССР и Западной Европы. – Кишинев, 1991. – С. 39-46; он же: Заселение в XVI-XVIII вв. // Новые страницы в истории Донбасса: сб. ст. – Донецк, 1992. – Кн. 1. – С. 26-42; він же: Козацтво на Донеччині // Рідний край. Іст.-краєзн. альманах. – Донецьк, 1995. – Вип. 1. – С. 24-32.
 11. Пирко В. А. Заселение в XVI-XVIII в. // Новые страницы в истории Донбасса: сб. ст. – Донецк, 1992. – Кн. 1. – С. 26-43; он же: Города Донеччины в конце XVIII в. (по материалам описания Азовской губернии) // Летопись Донбасса: Краеведческий сборник. – Донецк, 1994. – Вып. 2. – С. 28-31; він же: Джерела про час заснування м. Артемівська // Новые страницы в истории Донбасса: ст. – Донецк, 1995. – Кн. 4. – С. 3-8; він же: Описи Азовської губернії (кінець XVIII ст.) // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Вип. 1. – Дніпропетровськ, 1997. – С. 190-199.
 12. История Донецкого края в документах и материалах XVII – начало XX в. – Донецк, 1995. – 66 с.; История родного края (Часть первая) / В. А. Пирко. – Донецк, 1998. – С. 86-171.

13. Джерела до історії населених пунктів Донеччини XVI-XVIII ст. / укладач В. О. Пірко. – Донецьк, 2001. – 103 с.
14. Пірко В. О. Матеріали Бахмутської і Торської слідчих комісій як джерело до історії Донбасу середини XVIII ст. // Праці наукової конференції Донецького національного університету за підсумками науково-дослідної роботи за період 1999-2000 рр.: (м. Донецьк, 18-20 квіт. 2001 р.). – Історичні науки. – Донецьк, 2001. – С. 72-75; він же: Матеріали архіву Коша Запорозької Січі як джерело з історії Донбасу // Донецький вісник Наукового товариства ім. Т.Шевченка. – Донецьк, 2001. – Т. 1. – С. 60-61.
15. Пірко В. О. До питання про адміністративний устрій східних окраїн Нової Січі // Козацька спадщина: Альманах Нікопольського регіонального відділення НДІ козацтва Інституту історії України НАНУ. – Вип. 2. – Нікополь-Дніпропетровськ, 2005. – С. 85-88.
16. Титаренко Д. М. Короткий нарис наукової і громадської діяльності Пірка В. О. // В. О. Пірко. Бібліографічний покажчик. – Донецьк, 2005. – С. 7.
17. Пірко В. О. Заселення Донеччини у XVI-XVIII ст. (короткий історичний нарис і уривки з джерел) – Донецьк, 2003. – 182 с.
18. Пірко В. О., Литвиновська М. В. Соляні промисли Донеччини в XVII-XVIII ст. (Історико-економічний нарис і уривки з джерел). – Донецьк, 2005. – 136 с.; Пірко В. О. Торські та бахмутські соляні промисли у XVII-XVIII ст. // Новые страницы в истории Донбасса: ст. – Донецк, 1994. – Кн. 3. – С. 3-23.
19. Пірко В. О. Оборонні споруди XVII-XVIII ст. та їх значення в заселенні Південно-Східної України // Географічний фактор в історичному процесі: зб. наук. праць. – К., 1990. – С. 95-110; он же: К вопросу об основных этапах заселения Донбасса в эпоху феодализма // Историческая демография и современность: тез. докл. и сообщ. VII Всесоюзн. конф.: (Донецк, 14-16 мая 1991 г.). – Донецк, 1991. – Ч. 2. – С. 110-111.
20. Пірко В. О. Південно-Східна Україна: короткі нариси з історії // Схід. – 1995. – № 1. – С. 32-35; № 2. – С. 33-38; він же: Козацтво на Донеччині // Рідний край. Історико-краєзнавчий альманах. – Донецьк, 1995. – № 1. – С. 24-32; він же: З історії заселення Донецького краю // Східностепові українські говірки: наук.-навч. посібник. – Донецьк, 1998. – С. 4-15; він же: Заселення Степової України в XVI-XVIII ст. – Донецьк, 1998. – 124 с; він же: Кальміуська паланка // Схід. – 1999. – № 6. – С. 48-52; він же: Кальміуська паланка // Наукові записки. – К, 2001. – Т. 6. – С. 70-77; він же: Формування поліетнічного складу населення Донбасу в XVI-XVIII ст. // Вісник Донецького університету. Серія Б: гуманітарні науки. – 2002. – № 2. – С. 105-116; він же: Заселення і господарське освоєння Степової України в XVI-XVIII ст. – Донецьк, 2004. – 224 с.; він же: Кінець Дикого поля // Нашадки козаків у Донбасі: нариси. – Донецьк, 2005. – С. 12-20.
21. Пірко В. О. До питання про методику вивчення часу заснування поселень Степової України // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: зб. ст. – Київ-Донецьк, 2001. – Вип. 18. – С. 108-113.

22. Пірко В. О. Про час заснування міста Артемівська // V Всеукраїнська конференція «Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України»: тез. доп.: (Кам'янець-Подільський, 28 жовт.-2 лист. 1991 р.). – Київ-Кам'янець-Подільський, 1991. – С. 150-151; він же: Про час заснування м. Бахмута // УІЖ. – 1996. – № 6. – С. 147-148; він же: Міста Донеччини в XVII-XVIII ст. // Нові сторінки історії Донбасу: ст. – Донецьк, 1998. – Кн. 6. – С. 5-20; он же: Село Маяки (вторая половина XVII-XVIII вв.) // Нові сторінки історії Донбасу: ст. – Донецьк, 1999. – Кн. 7. – С. 209-217; він же: Найдавніші міста Донеччини (міфи і реальність) // Схід. – 2004. – Верес. (спец. вип.). – С. 19-22.
23. Пірко В. О. Заселення Донеччини у XVI-XVIII ст. (короткий історичний нарис і уривки з джерел) – Донецьк, 2003. – С. 96-99.
24. Пірко В. О. Заселення Степової України в XVI-XVIII ст. – Донецьк, 1998. – 124 с.
25. Пірко В. О. Заселення Степової України в XVI-XVIII ст. // Схід. – Донецьк, 1998. – № 5. – С. 33.
26. Пірко В. О. Заселення і господарське освоєння Степової України в XVI-XVIII ст. – Донецьк, 2004. – 224 с.
27. Пірко В. О. Мандрівні записки Й. А. Гільденштедта як джерело до вивчення стану залюднення Донеччини в середині 70-х рр. XVIII ст. // Історичні і політологічні дослідження. – № 10. – Донецьк, 2002. – С. 15-24.

Рукопис до редакції надійшов 30.09.2013 р.